د پښتو نظم ليکلو لنډ
لارښود

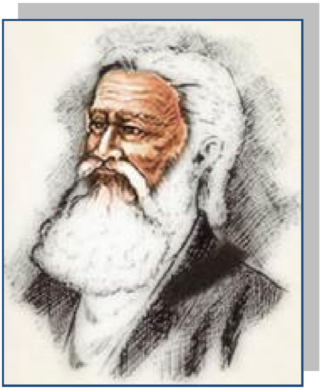

عبدالعلي رسول زاده

تر پیل د مخه خبري

د دې لیکنې د هدف ګروپ د سویډن په هیواد کې د پښتو ژبې ځوانان زده کوونکي دي. دغو ځوانانو ته د پښتو ژبې د تدریس په وخت کې ځینې نظمونه او شعرونه هم ور کول کېدل. د دغو شعرونو او نظمونو سره زده کوونکو چنداني علاقه نه ښکاره کول. دا ځکه چې د یوې خوا په نظمونو او شعرونو کې ځینې سخت او مشکل لغاتونه، استعارې او تشبیهات موجود وه او د بلې خوا نـومورې شعرونــه او نظمونه د یوه منظم جوړښت له مخې لیکل سوي وي. یو شمېر د دغو زده کوونکو تل د دې مشکل د حل غوښتنه کول او یا یې د پښتو ژبې د زده کړې په وخت کې د شعرونو څخه ډډه کوله. د دې د پاره چې تر یوې اندازې پورې دغه مشکل دوی ته اسانه سي نو ما و غوښتل چې د دوی د پاره دغه لیکنه را ټوله کړم او دوی ته د شعر او نظم لیکلو تخنیک ور و ښودل سي.

د دې لیکنې د پاره مې لومړی د پښتو ژبې د تکړه شاعر او لیکوال ښاغلي عبدالباري جهاني څخه غوښتنه و کړه چې په دې برخه کې زموږ سره مرسته وکړي. هغه هم زما د غوښتنې سره سم د سیلاب، قافیې او ردیف په اړه ما ته خپله درې پاڼې لیکنه را کړه. هغه لیکنه مې دلته د زده کوونکو د سویې او اړتیاوو سره په لاندې ډول برابره کړه او غواړم چې د زده کوونکو سره کار پر و کړم.

پر هغه لیکنه مي د زده کوونکو سره ځو اونۍ کار و کړ. په پای کي تر مناقشو او پوښتنو وروسته دغه لاندنۍ لیکنه ور نه لاسته راغله.

کېدای سي چي د دې لیکني څخه نور هغه ځوانان هم چي له هیواده بهر په نورو هیوادو کي ژوند کوي ګټه واخلي.

عبدالعلي رسول زاده
alirasulzada@hotmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

پښتو نظم

نظم د ترتيب او ښه اوډلو په معنی دئ. زموږ د خلکو تر منځ دا خبره تل کيږي چي د پلاني په کور يا دکان کي هر څه پر نظم پراته دي. د دې خبري څخه مقصد دا دئ چي هـر شی پر خپل ځای پروت دئ. يعني کتاب په الماری کي، کاسې او غابونه د کاسو او غابو پر ځای پراته دي او ګډوډي نه ده. د دې خبرو څخه په ګټه اخيستلو سره ليکني او خبري هم په دغه ډول تر نظم، اوډلو او ترتيب لاندي را تلای سي. کله چي څوک خپل شيان په نظم او ترتيب سره ايږدي نو خلک وايي چي پلانی سړی يو ډېر منظم سړی دئ. په دغه تر تيب کومي خبري يا ليکني چي کلمې يا لغاتونه يې په ښه ډول اوډل سوي وي هغو خبرو يا لکنو ته منظمي خبري او يا منظم کلام يا منظمه ليکنه ويل کيږي.

هېر يې نه کړو چي نظم ته شعر هم ويل کيږي او هره ليکه يا کرښه يې د بيت په نامه يادېږي. بيت د دوو برخو څخه جوړ سوئ وي چي هري برخي ته يې نيم بيتی وايي لکه:

کاشکي جنګ او جګړې نه وای د هــر چا پــه خوله خندا وای

پورتنۍ لیکه یو بیت دئ. دغه بیت د دوو برخو څخه جوړ سوئ دئ چي هره برخه یې یو نیم بیتی دئ لکه:

لومړی نیم بیتی: کاشکي جنګ او جګړې نه وای
دوهم نیم بیتی: د هــر چا پــه خوله خندا وای

کېدای سي چي پورتنی بیت په دغه لاندي درو ډولو و لیکل سي:

الف:

کاشکي جنګ او جګړې نه وای   د هــر چا پــه خوله خندا وای

ب:

کاشکي جنګ او جګړې نه وای
د هــر چا پــه خوله خندا وای

ج:

کاشکي جنګ او جګړې نه وای
د هــر چا پــه خوله خندا وای

د پورتنیو خبرو له مخي په پښتو کي هم لکه په نورو ژبو کي منظم (منظوم) کلام ستنه. دغه منظم کلام ته په ادبیاتو کي نظم یا شعر ویل کیږي. اوس بــه را سو دې تــه چي د کلام دغه نظم څه شی دئ او څرنګه لیکل کیږي.

د دې د پاره چې د پښتو ژبې په نظم و پوهېږو نو تر هر څه د مخه باید د سېلاب ، قافیې او ردیف په اړه خبرې و کړو .

د پښتو ژبې د نظم (شعر) په لیکلو کې دا لاندې درې شیان ډېر مهم دي لکه :

۱ – سېلاب
۲ – قافیه
۳ – ردیف

۱ – سېلاب

هغه یو یا څو توري دي چې په ادا کولو سره یې خوله یو ځل حرکت کوي . سېلاب کله کله یو توری وي خو اکثره وختونه سېلابونه له دوو یا څو تورو څخه جوړ وي . په پښتو کې سېلابونه د یوه ، دوو ، درو یا څلورو تورو څخه جوړ سوي وي .

سېلاب نه یوازې په نظم (شعر) کې سته بلکې کېدای سي چې په هره کلمه کې یو ، دوه ، درې یا څلور سېلابه وي لکه :

هغه سېلابونه چې د دوو تورو څخه جوړ وي لکه :
ور ، لر ، بر او داسې نور .

هغه سېلابونه چې د دریو تورو نه جوړ سوي وي لکه :

مور ، خور ، شور ، پور ، شړک ، پړک او نور .

هغه سېلابونه چي د څلورو تورو څخه جوړ سوي وي لکه:

ورور، پلار، سپور، ترور او داسي نور.

پورتنۍ کلمې ټولي یو یو سېلاب وې خو یوازي یې د تورو شمېر فرق در لود. دلته لاندي به یو شمېر نوري کلمې را وړو چي د دوو یا درو سېلابو څخه جوړې سوي وي لکه:

هغه کلمې چي د دوو سېلابو څخه جوړې سوي وي لکه:
سېلاب (سې ـ لاب)، لونګ (لَ ـ ونګ)، باتور (با ـ تور)، اختر (اخ ـ تر) او نور.

هغه کلمې چي د دریو سېلابو څخه جوړې سوي وي لکه:
پرزېدل (پر ـ زې ـ دل)، خوځېدل (خو ـ ځې ـ دل)، آخرت (آ ـ خِ ـ رت)، پروانه (پر ـ وا ـ نه)، ښوونځی (ښو ـ ون ـ ځی) او داسي نور.

اوس به و ګورو چي یوه کلمه څرنګه پر سېلابو باندي وېشل کیږي.

۱ـ هغه کلمې چي د یوه سېلاب څخه جوړې سوي وي لکه:
شا، ملا، تور، سپک او نور.

۲ـ اوس به په هغو کلمو کي سېلابونه سره جلا کړو کوم چي دوه سېلابه پکښې وي:

سېلاب د (سې ـ لاب) څخه جوړ سوئ دئ.

لونګ   د (لَ ـ ونګ) څخه جوړ سوئ دئ.
با تور   د (با ـ تــور) څخه جوړ سوئ دئ.
اختر   د (اخ ـ تر) څخه جوړ سوئ دئ.

۳ـ اوس به په هغو کلمو کي سېلابونــه سره جلا کړو کوم چي درې سېلابه لري:

پرزېدل (پر ـ زې ـ دل)
خوځېدل (خو ـ ځې ـ دل)
آخرت (آ ـ خِ ـ رت)
پروانه (پر ـ وا ـ نه)

سېلاب لکه په سویډني ژبه کي stavelse چي هغه دا ډول جلا کیږي لکه:

Peter (Pe - ter)
Svenska (sven - ska)
Alfabete (al - fa - be - tet)

اوس به په یوه شعر کي سېلابونه جلا کړو د مثال په توګه:

پــــر مـا ملګري دي ګران   دوی دي پــــر مـا مهربان

پـورتني یـو شعر دئ چـي دوي جملې لـري. دغه دواړي جملې د یوه بیت په نامه یادیږي. هـره یــوه جمله یې د یــوه نیم بیتي په نامه یادیږي یعني:

(پـــر مـا ملګري دي ګران) لومړی نیم بیتی
(دوی دي پـــر مـا مهربـان) دوهم نیم بیتی دئ.

کله چي موږ په یوه نظم (شعر) کي سپلابونه جلا کوو نو لومړی، لومړی نیم بیتی ګورو چي څو سپلابه دئ او بیا دوهم نیم بیتی ګورو چي څو سپلابه دئ. که د دواړو نیم بیتیو سپلابونه سره برابر وه نو وایو چي دا شعر یو سم شعر دئ.

اوس به د لومړي نیم بیتي سپلابونه جلا کړو:

پر ـ ما ـ مل ـ ګ ـ ري ـ دي ـ ګران (۷ سپلابه دي)
دوهم نیم بیتی:
دوی ـ دي ـ پر ـ ما ـ مهـ ـ ر ـ بان (۷ سپلابه دي)

ویلای سو چي دغه شعر د سپلابو له مخي سم شعر دئ.
راځئ چي په ګډه د یو بل بیت سپلابونه جلا کړو!

مـوږ یو ځای لـــوبي کوو
کړو تـــوپ بازي پر میدان

موږ ـ یو ـ ځای ـ لو ـ بي ـ ک ـ وو (۷ سپلابه)
کړو ـ توپ ـ با ـ زي ـ پر ـ مي ـ دان (۷ سپلابه)

۱- تمرين :اوس بـه تـاسي پـه خپله دغـه لاندنی بيت پر سپلابو و وېشئ !

کلــه سنــدري وايـــو
خوشالــه ناست يو خندان

۲- تمرين : دغه لاندني بيتونه پر سپلابو و وېشئ !

کوتره

غـــومبـــر وهــه کوتري
نـخپـــره بـــختـــوري
اواز دي خـــوږ لګـــيږي
زړګی مي پرې بنـه کيــږي
لــږ تـــاوه شــه ګـــډه پره
غـــومبـــر وهــه تـاوپره

تر دي ځايه مو د نظم او سپلاب په اړه معلومات په لاس را وړل او و مو ويل چي د يوه نظم :

- په يـوه نظم کـي بايـد د هـر بيت د لـومړي او دوهم نيم بيتي د سپلابونو شمېر سره بـرابـر وي . يعني که لومړی نيم بيتی دوولس سپلابه وي نو دوهم نيم بيتی به هم دوولس سلابه وي . خو دغه خبره هر وخت سمه نه ده .

ځیني وختونه کېدای سي چي د یوه یا څـو نیمبیتیو د سپلابو شمېر هر وخت د نورو نیم بیتیو د سپلابو سره برابر نه وي او نظم یا شعربیا هم بې موازنې (بې خونده) نه وي لکه په لاندني شعر کي:

(۱) کـــه خبـــر مي شې لـــه خـــوږ زړګیه ته
که ـ خَ ـ بر ـ مي ـ شې ـ د ـ خوږ ـ زړ ـ ګـَ ـ یه ـ ته (۱۱)
(۲) شپــه او ورځ بـــه پـــه نارو شې لکه زه
شپــه ـ او ـ ورځ ـ بــه ـ پــه ـ نا ـ رو ـ شې ـ لَـ ـ که ـ زه (۱۱)
(۳) څـــو تـــاوونه باندي تېر شي چي پخېږي
څو ـ تا ـ وو ـ نه ـ بان ـ دي ـ تېر ـ شي ـ چي ـ پَـ ـ خې ـ ږي (۱۲)
(۴) د پـــخو پـــه حـــال خبر نـــه دي اومه
د ـ پَـ ـ خو ـ په ـ حال ـ خَـ ـ بر ـ نــه ـ دي ـ او ـ مه (۱۱)
(۵) عـــام عـــالم لـــه حقیقته خبر نـــه شول
عام ـ عا ـ لم ـ له ـ حَـ ـ قیـ ـ قَـ ـ ته ـ خَـ ـ بر ـ نه ـ شول (۱۲)
(۶) د تقـــلید خنــــدا کـــوي لـــکه کـــانه
د ـ تق ـ لید ـ خنــ ـ دا ـ کَـ ـ وي ـ لَـ ـ کــه ـ کا ـ نه (۱۱)
(۷) ګوره بیا د کوم کمبخت سرې په خوله شو
ګو ـ ره ـ بیا ـ د ـ کوم ـ کم ـ بخت ـ سَـ ـ رې ـ په ـ خوله ـ شو (۱۲)
(۸) سل ښکنځل را تـــه کوي چي غواړم خوله
سل ـ ښکنـ ـ ځل ـ را ـ ته ـ کَـ ـ وي ـ چي ـ غوا ـ ړم ـ خوله (۱۱)

په دریم، پنځم او اووم نیم بیتیو کي د سپلابونو شمېر ۱۲ دئ او په نورو ټولو نیم بیتیو کي ۱۱ دئ خو کله چي دغه شعر وایو کومه بېخوندي نه پکښي معلومېږي ځکه نو کومه خبره نه ده.

د سېلابو د برابرولو د پاره څو مرستندوی ټکي

کله کله د شعر د ليکلو او يا لوستلو په وخت کي سرې د سېلاب د زياتوالي يا لږوالي د مشکل سره مخامخ کيږي. د دې خبري معنی دا ده چي د شعر په يوه يا څو نيم بيتيو کي د سېلابو د لږ والي يا ډېر والي په سبب په شعر کي بې خوندي را ځي. د دغي بېخوندی د له منځه وړلو د پاره کېدای سي چي د دغو لاندنيو کلمو مختلفو تلفظو ته ځير سو. هغه کلمې لکه:

(١): (زْما)
(٢): (زَما) يا (زُما)
(٣): (وَيَل)
(۴): (وې)، (وېل) يا (وُل)
(۵): (چي) چي په اصل کي (چي يې) دئ
(۶): (کي) چي په اصل کي (کي يې) دئ
(٧): (کي) چي په اصل کي (که يې) دئ
(٨): (ښې) چي په اصل کي (ښه يې) دئ
(٩): (دي) چي په اصل کي (دي يې) دئ
(١٠): (زې) چي په اصل کي (زه يې) دئ
(١١): (مې) چي په اصل کي (مي يې) دئ
(١٢): (نې) چي په اصل کي (نه يې) دئ
(١٣): (بې) چي په اصل کي (به يې) دئ

پـورتنۍ کلمې ځيني وختونـه کېدای سـي چـي د شـاعر د لـهجـې له امله. دلته لاندي به هره هره کلمه په يوه مثال کي راوړله سي:

(زما): دغه کلمه ځيني خلک د (ز) په وړغندي (غړوندي) يعني سکون سره تلفظ کوي لکه: (زْما) چي يو سپلاب ده.

ځيني خلک يې په پېښ او ځيني يې په زور سره هم تلفظ کوي لکه: (زُما) يا (زَما) په دغو دواړو حالتو کي بيا دغه کلمه دوه سپلابه ده. دا کـــار د شاعــر سـره د شعــر د ليکلــو پــه وخت کـــي او د سندرغاړي سره د سندرو په وخت کي د سپلاب د زياتولو يا لږولو په برخه کي مرسته کولای سي. يعني که شاعر د شعر د ليکلو په وخت کي يوه سپلاب تـه اړتيا ولـري (زْما) تلفظ کوي او که دوو سپلابو ته اړتيا و لري (زَما) يا (زُما) يې تلفظ کوي.

دلته لاندي به د هري کلمې څو مثالونه را وړل شي:

(۱): د (زْما) (چي يو سپلاب دئ) مثال:

پر بېګانۍ مستۍ پښېمانه نه سي (۱۱ سپلابه)
زْمـا دي لمنـــه د خـــالو ډکه ده (۱۱ سپلابه)

په (زمـا دي لمنـــه د خـــالو ډکه ده) کي که (زْما) د (ز) په وړغنـدي يـعني سکـون سـره و وايـو د دغه نيم بيتي د سپلابـونـو شمېر به ۱۱ وي او که يې د (ز) پـه پېښ (زُما) يـا د (ز) پـــه زور

(زَما) و وايو نو د سپلابونو شمېر به يې ١٢وي او په شعر يا نظم کي به بې خوندي هم را سي.

(٢) : د (زَما) يا (زُما) (چي دوه سپلابه دي) مثال :

زړګيه ته يار نه صبرېږي کــه نه
زَما په حال هم څه خبرېږي که نه

د پورتني بيت سپلابونه:

زړ - ګ - يه - ته - يار - نه - صبـ - رېـ - ږي - که - نه (١١ سپلابه)
زَ - ما - په - حال - هم - څه - خبـ - رېـ - ږي - که - نه (١١ سپلابه)

که په دوهم نيم بيتي کي (زَما) په (زْما) و ويل شي نو به يې يو سپلاب کم سي او په شعر کي به بې خوندي را سي.

اوس به په مختلفو شعرو کي د (وَيل) چي دوه سپلابه دئ او (وېل، وې يا وُل) چي يو يو سپلابه دي تاثير و ګورو :

(٣) : وَيَل :

چي غوټېِ پسې وهې په لاس به در شي
چا وَيَل چي په درياب کي ګوهر نه شته

د پورتني بيت سپلابونه:

چي - غو - ټې - په - سې - و - هې - په - لاس - به - در - شي (١٢ سپلابه)
چا - وَ - يَل - چي - په - در - ياب - کي - ګو - هر - نــه - شته (١٢ سپلابه)

که په پورتني بیت کي د (وَیَل) (دوه سېلابه) پر ځای (وېل ، وي یا وُل) چي یو سېلابه کلمي دي راوړل شي نـو بـه د شعر پـه دوهم نیم بیتي کي یـو سېلاب کـم سي او پـه شعر کي بـه ښکاره بې خوندي راسي.

(۴): وېل ، وي یا وُل: لکه مېرمن زینبه چي وایي:

سحـرګـه وه د نـرګـس لـېمه لانده (۱۱ سېلابه)
ځاځکي ځاځکي یې تر سترګو څڅېده (۱۱ سېلابه)
مـا وُل څـه دي ښکلي ګله ولي ژاړې (۱۲ سېلابه)
ده وُل ژوند مي دئ یوه خولـه خندېده (۱۱ سېلابه)

د پـورتني شعر پـه دریم نیم بیتي کي کـه څـه هم د ویل پر ځای یو سېلابه (وُل) را غلئ دئ بیا یې هم د سېلابو شمېر ۱۲ دئ. په داسي حال کي چي د لومړي ، دوهم او دریم نیم بیتیو د سېلابو شمېر ۱۱ دئ بیا هم په شعر کي بې خوندي نه ده را غلي. که چیري د (وُل) پر ځای (وېل یا وي) را غـلئ وای نـو بـه بیا هـم هیڅ خبـره نـه وای. که چیري (ویل) را غلئ وای نو ښکاره به شعر بې خونده شوئ وای.

دغه اړونه (بدلون) د ځینو منطقو په لهجو کي توپیر لري. په ځینو لهجو کي (وېل یا وي) او په ځینو کي (وَیَل یا وُل) ده.

(۵): (چي یې) په (چې) ویل یا لیکل.

په ورځنیو خبرو کي د (چي یې) ویل په (چې) یو مثال:
کتابونه چې راوړل موږ ټول خوشاله سوو.

دا جمله اصلا کتابونه چي يې را وړل موږ ټول خوشاله سوو.

اوس به يې د ميرزا حنان په يوه شعر کي و ګورو (م هـ):

د فلک د باغوان لاس د پرېکېدو دئ
پـــر جهان چـــې د بېلـــتون تخم کاره

وينو چي د لوړ بيت په لومړي نيم بيتي کي ۱۲ سېلابه او په دوهم نيم بيتي کي يې ۱۱ سېلابه دي. يعني کېدای سوای چي د (چې) پر ځای (چي يې) را غلي وای، مګر په هغه سره به په دوهم نيم بيتي کي يو سېلاب زيات سوئ وای او شعر به بې موازنې سوئ وای.

(۶): (کي يې) په (کې) ويل يا ليکل.

د (کي يې) ويل په (کې) يو مثال په ورځنيو خبرو کي:

مېـوه چـي دي را وړله په کاسه کې واچوه! چي دا جمله اصلا (مېوه چي دي را وړله په کاسه کي يې واچوه) ده.

(۷): د (که يې) ويل يا ليکل په (کې)
د کې يو مثال په ورځنيو خبرو کي لکه:
زما کتاب پر مېز پروت دئ (کې) يا (که يې) راوړې ښه به وي.

اوس به يې د ميرزا حنان په يوه شعر کي و ګورو (م هـ):

دا ګوهر به دي په کار سي کې په غوږ کړې
در تـــه و کـــړه حنـــان څـــه ویـــل ملیح

کې خبري کړي دوې سترګي خود بخود
عجب نـــه ده پـــرتـــه وایي تـــل بیمار

د «جمعه» د زړه پرهار به هلته جوړ سي
کې رفـــو پـــه تـــار د زلفو کـــړي جراح

په دا لاندي بیت کي بیا حاجي جمعه بارکزي په یوه ځای کي (کې) او په بل ځای کي (کي یې) را غلئ دئ لکه (م ه):

زړه مي در کئ زما یـــاره ستا پـــه لاس
ستا رضا ده کې لوټل کړې که یې پاس

په دوهم نیم بیتي کي لومړی (کې) او بیا (که یې) راغلئ دئ. که څه هم دواړه په یوه معنا را غلي دي خو په (کې) سره شاعر د شعر سپلابونه برابر کړي دي.

(۸): (ښه یې) په (ښې) ویل یا لیکل.

په ورځنیو خبرو کي د (ښه یې) ویل په (ښې) یو مثال:

مېوه چي دي راوړه ښې پرې مینځه! چي دا اصلا (ښه یې) پرې مینځه دئ.

(۹) : (دي يې) په (دې) ويل يا ليکل .

احمد چي دي و ليد، ورور دې هم و ليدئ؟ (دې) اصلا (دي يې) دئ .

(۱۰) : (زه يې) په (زې) ويل يا ليکل .

زې د زلفــو و تــاوونــو تــه حيران وم
چي دوو سترګو يې بيا ښکار کړم په کاته

(۱۱) : (مي يې) په (مې) ويل يا ليکل .

و کتو ته يې د سترګو حيرانېږم
چي مې کل هډونه کړه ريزه ريزه

(۱۲) : (نه يې) په (نې) ويل يا ليکل .

د ميرزا حنان له کلامه (م هـ) :

چي نې خوري ، نه يې نوم ښه نه د خدای پار وي
دغــه هـسي استــغنا څـه پــه کــار نــه ده

(۱۳) : (به يې) په (بې) ويل يا ليکل .

څوک بــې راکړي ښــه احوال د ګران هيواد
چي ښه ژوند مي په نصيب سي په زړه ښاد

دا ډول یو شمېر نوري کلمې هم سته چې تاسي به یې پخپله پیدا کئ.

اوس چې مو سېلاب و پېژندئ را ځئ چې قافیه او ردیف هم و پېژنو!

۲ـ قـــافیه:

قافیه پـه لغات کې وروستــه او د غاړې پــای تـه وایي. ځکه نو په نظمي (منظـومو) شعـرونـو کې د شعر هغې برخي ته ویل کیږي کوم چې د نظم (شعر) د هر بیت په پای کي را غلې وي. په دې شرط چې هغه یوه کلمه به یو شان د ټولو بیتونو د هر دوهم نیم بیتي په پای کي تکرار نه وي را غلي. د قافیې مثال به په لاندي شعر کي و لولئ:

پــــر مـا ملګري دي ګران — دوی دي پــــــر ما مهربان
موږ یــــو ځای لوبي کوو — کړو تــوپ بازي پر میدان
کلـه دمبـــــی کــوو موږ — خپل موټرک کـــړو چالان (ان)
هــم اکوبـــکو کــــــوو — کله وایــــو بـنـه چیستان
یـــو چـــي کیــسه وایي — نور غوږ نیسي په ښه شان
کلـــه سنــدري وایـــو — خوشالــه ناست یو خندان
پــــر سـړک لــوبي نکړو — ځکــه خطـــر دئ د ځان

په لوړ شعر کي د هر دوهم نیم بیتي په پای کي (ان) راغلئ دئ چي د دغه شعر قافیه ده.

په نظم کي سېلاب او قافیه تر هر څه مهم دي. د ټول نظم رواني او شرنګ د دغو دوو شیانو په اساس تلل کیږي.

ټول هغه کلمات چي په یوه توري او یا حتی په دوو او دریو یو ډول تورو پای ته رسیږي حتما یو شان قافیه نه لري، د مثال په توګه:

۱ـ پراته، الواته، کاته له ما ته، شا ته، غلا ته او دغه راز نورو کلمو سره یو شان قافیه نه لري.

۲ـ دغه راز مېلمانه، کوربانه، بېلتانه له زمانه، پیمانه او آشیانه سره یو برابر ږغ نه لري. که د قافیې د پاره د کلمو په انتخاب کي احتیاط و نه سي نو نظم بې خونده کیږي.

ګرانو لوستونکو دلته لاندي به د پورتنیو دوو مثالو د کلمو تر منځ توپیرونه و ګورو. او د قافیې د تورو په برخه کي به ځیني نورو مرستندیو ټکو ته اشاره و سي لکه:

د یوې خوا په لومړي مثال کي د پراته، الواته، کاته کلمو په پای کي ملفوظي (ـه) را غلي ده او د ما ته، شا ته، غلا ته کلمو په پای کي غیر ملفوظي (ـه) را غلي ده.

د بلي خوا ما ته، شا ته، غلا ته هر یو د دوو کلمو څخه جوړ سوي دي یعني (ما او ته)، (شا او ته)، (غلا او ته).

که چیري د ټولو کلمو په پای کي یوه ملفوظه یا غیر ملفوظه (ـه) را غلې وای نو به (ته) د قافیې توری وای.

په قافیه کي دې دا لاندي ټکو ته پاملرنه وسي:

۱ـ د پښتو ژبي مختلفي (ی، ي، ې، ۍ، ئ) ګاني:

یعني هـره (ي) چـي د دغو پنځو (ي) ګانو د جملې څخه د لومړي بیت د قافیې په تورو کي را غلې وي نو په نورو بیتو کي هم بایـد هغه (ي) را غلې وي که نه نو شعر به بې خونده وي. د مثال په توګه په دې لاندي شعر کي:

هوسیـه و خـورې د سترګو تورې
پـر لـوړ ولاړه ښکاریان په ګورې
ښکاریان لا کله د ګور بندیان شوه
خـزې ولاړې دي تـــــشي تورې

شـعر د (قلندر) دئ د بېنـوا صـاحب د ادبـي فننو څخه را اخیستل سوئ دئ.

د پورتني شعر په لومړي او څلورم نیم بیتي کي معروفه (ي) را غلې ده خو په دوهم نیم بیتي کي چي هم باید معروفه (ي) را غلې وای مګر مجهوله (ې) را غلې ده.

د (ی) یو بل مثال به د جهاني صاحب په یوه شعر کي و ګورو چي وایي:

آسمانــه بيا لکه چي نــوي افسانې جوړوي
چي سر پر سر مي پرهارونه پر سنې جوړوي
کــه دي مجنون د تـــورو زلفو را بللی نه يم
وايـــه حلـقه پـــر حلقه چا ته زولنې جوړوي
خـوني منګول دي شاهدي د فيصلې ور کوي
د غـــمازانـــو پـــه خـــوله ولي بهانې جوړوي
شيخه اخــر بــه سي رسوا د ميفروش پوروته
تر څو به پټي پــه خلوت کي ميخانې جوړوي
در څخــه ورکي دي ساقي زما د ازل فيصلې
چـــي د اغـــيار د پـــاره ډکي پيمانې جوړوي
اوښکي يي ستا له بې فرياده سوځېدلو نه دي
پتـــنګه ولـــي پـــه لمبو کـــي آشيانې جوړوي
لـــه هـــر قـــدمه سره ښخ دي فريادي عرضونه
جنـونــه څـو لا په دي لار کي هديرې جوړوي
د جـــهاني رنځـــوري شپې د ختمېدلو نه دي
طبيبـــه ولـــي رقيبانـــو تـــه پــــلمې جوړوي

پــه پورتني شعر کي پــه (افسانې ، سنـــې ، زولنې ، او بهانې ....) کي د شعر تر پايه پوري د قافيې توری مجهوله (ې) ده او شعر هم ډېر خوندور دئ.

۲ـ د پښتو ژبي (و)

دا په دې معنی چي که په يوه بيت کي معروف (و) وي په هغه بل بيت کي به هم معروف (و) وي لکه: کډو او پډو.

۳ ـ د پښتو ژبي (ـه ، ه)

پــه پښتو کي (ـه ، ه) دوه ډوله ده ، یوه ملفوظه او بله غیر ملفوظه ده. پاملرنه باید و کړو چي که په لومړي بیت د قافیې توری په ملفوظه (ه) ختم سوئ وي نو د نظم تر پایه باید د قافیې توری ملفوظه (ـه ، ه) وي.

ملفوظه (ـه ، ه) لکه: ګېډه ، کوزه ، وزه ...

غیر ملفوظه (ـه ، ه) لکه: بانه ، وراره ، وانجه ...

۴ ـ خج (په کلمه کي پر یوه توري باندي د اواز زور)
ځیني وختونه هغه یوه کلمه دوه ډوله تلفظ کیږي لکه:
بڼه (د مرغه بڼکه) او بــڼه (چهره) . پــه بڼه (چهره) کي پر (ڼه) باندي خج یا د اواز زور را غلئ دئ. غور دي وسي چي که په لومړي بیت کي د قافیې د توری پر وروستۍ برخه خج را غلئ وي نو دا کار دي د نظم تر پایه مراعت سي.

۵ ـ د ژبي ګرامر او قواعد به د قافیې د برابرولو د پاره نه قرباني کوو. د دې خبري یو مثال به په لاندي یوه بیت کي و ګورو:

راځــه یــاره کله را ځــه
ملنګ دي یمه د دروازه

د پورتني بیت په لومړي نیم بیتي کي د را ځه د کلمې او د دوهم نیم بیتي د دروازه د کلمې قــافیې سره بــرابــري دي. خــو پــه دوهم

نیم بیتي کــي (ملنګ دي يمـه د دروازه) د ژبــي د قــواعـدو خـلاف جمله ده . هغه داسي ويل کيږي (ملنګ دي يمه د دروازې) چي بيا يې قافيه د لومړي نيم بيتي د قافيې سره برابره ده او شعر بې خونده کيږي .

۲– تمرين : د لاندي شعر قافيه و ښياست !

د مــرغانـــو د وينـا دا مـعلومــيږي
چــي خبرو بـاندي ځوک نه سړی کيــږي
سړی نــه دئ چي يـې کار د سړو نه دئ
پـــه خبرو که هــر څـومره ښه پو هيږي

۳ـ رديـف :

دريمه خبره چي په شعر کي مهمه ده رديف دئ . رديف په يوه شعر کي هغه کلمه ده چي د شعر په هر دوهم نيم بيتي کي تکرار را غلئ وي لکه په لاندي شعر کي :

کــه مـيړی دئ کـه انسان دئ
لــه زحمت يې جوړ جهان دئ
اوريــځي خـړي وي که تــوري
کار و بار يې ښه بــاران دئ

په لوړو دوو بیتو کي د هر دوهم نیم بیتي په پای کي (دئ) تکرار را غلئ دئ. د قافیي په تعریف کي موږ و ویل چي قافیه هغه توری دئ چي د شعر د هر دوهم نیم بیتي په پای کي راغلئ وي. هغه په دي شرط چي هغه کلمه چي نوموړی توری پکښي را غلئ وي تکرار نه وي را غلي. په پورتني نظم کي موږ نه سو ویلای چي (ئ) د قافیي توری دئ. دا ځکه چي د (ئ) ، (د) ملګری دئ او دغه (دئ) ته د شعر ردیف ویل کیږي او قافیه د لومړي بیت او دوهم بیت په پای کي د جهان او باران په کلمو کي د (ان) توري دي.

۳ـ تمرین : په لاندي بیتو کي د ردیف او قافیي مشق او تمرین ته په خپله دوام ور کړئ!

لمر، سپوږمی په پلوشو کي
د نړی ساز و سامان دئ
د بزګر د کار له فیضه
رنګینه مو دسترخوان دئ
شپانه میږي بیایي څړ ته
په رمي پسي روان دئ
د مالیار د یوم په ځوکه
ښکلی شوئ ګلستان دئ
که موږ کښینو لاس تر زنه
په سکون کي مو تاوان دئ
ای نژنده لاس په کار شه
د کارګرو لوړ نښان دئ

۴ـ تمرين : په لاندي شعر کي و ګورئ ! قافيه او رديف يې و ښياست !

د دنيا ښه والی

ښــه ده ښــه ده دا دنــيا — چــي تــوښه ده د عــقبا
پــه دنيا کښي بدي نشته — کــه بــدي نــه وي له تا
دنيــا بـــحر دئ بهـيرږي — ايـــني غــونـدي صـــفا
وفــادار لـــره وفـا شوه — جفــا کـــار لـــره جــفا
لــه يـوه مـخه يې درد وي — او لـــه بـــل مـــخه دوا
کار همه واړه موقـوف دئ — د ســـــړي پـــه مـدعا

(رحمان بابا)

په پښتو کي د شعر ډولونه :

اوس چي مو سيلاب ، قافيه او رديف و پيژندل راځئ چي د پښتو شعر ډولونه و پيژنو .

په پښتو کي شعر ډېر ډولونه لري خو دلته به د شعر يو دري ډوله د مثال په توګه راوړو لکه :

۱ ـ لنډۍ:

۲ـ غزل:

۳ـ مثنوي:

۴ـ آزاد شعر:

۱ ـ لنډۍ:

- د لنډۍ شاعر نه دئ معلوم زیاتره د ښځو له خوا نارینو ته ویل سوي دي.
- د لنډۍ لومړۍ نیم بیتی ۹ (نهه) سېلابه او دوهم نیم بیتی یې ۱۳ سېلابه وي.
- لنډۍ زیاتره په (نه) یا (مه) پای ته رسېدلي وي لکه:

د لنډۍ مثال:

که په میوند کي شهید نه سوې
خدای ږو لالیه بې ننګۍ ته دي ساتینه

د پورتنۍ لنډۍ سېلابونه:

که ـ په ـ مې ـ وند ـ کي ـ ش ـ هید ـ نه ـ سوې (نهه سېلابه)

خدای ـ ږو ـ لا ـ ل ـ یه ـ بې ـ نن ـ ګۍ ـ ته ـ دي ـ سا ـ تي ـ نه (دیرلس سېلابه)

۵ - تمرين: د لاندي لنډۍ سېلابونه پيدا کړئ!

تونټې تونټې په تورو را سي

چي پرهارونه دي ګنډم خوله در کومه

۲- غـــزل:

غزل دغه لاندي خواص لري

- غزل هغه نظم دئ چي د بيتونو شمېر يې د پنځو څخه تر پنځلسو پوري وي.
- په لومړي بيت کي يې لومړی نيم بيتی او دوهم نيم بيتی دواړه د قافيې په يو ډول کلمه پای ته رسيږي.
- په غزل کي د دوهم نيم بيتی په پای کي يا د قافيې توري را ځي او يا (رديف).

د غزل مثال:

لمړی مثال:

ستـــا د عشق د وينو ډک سوه ځګرونه

ستا په لاره کښېي بـايـــلي زلمي سرونه

تــاتـــه را سمه زړګی زمــا فــارغ سي

بـــېله تـــا مي انـــدېښني د زړه مارونه

کـــه هر څو مي د دنيا ملکونه ډېر سي

زما به هېر نه سي دا ستا ښکلي باغونه

د ډهلي تـخت هېرومـــه چي را ياد سي

زما د ښکلي پښتونخـــوا د غرو سرونه

پـه پـورتني شعر کي د هـر دوهـم نيـم بيتي په پای کي د (سرونه ، مارونه ، باغونه او سرونه) په کلمو کي (ونه) د دغه شعر قافيه ده .

دوهم مثال :

نـا پوهي غـونـدي بـل نشته په جهان رنځ
اختـه مـه شه ځوک په هسي بې درمان رنځ
چي نه خپله علاج کړای شي نه بل پوه کړي
چاره نـه لـري بـې مـرګه د حـيوان رنځ
کـوم وطـن چـي يې د علـم برخه لږ وي
هـم لـه مځکي نه ورځي هم له اسمان رنځ
ځـان ځـاني لـويـه بـلا ده و هر قام ته
خـدای دي نه ور ولي چاته داسي شان رنځ
پـه يـوه زړه چـي خپلوانو سره ژوند کړي
خـود بـه ورک وي له دې ټولو د ارمان رنځ
کـه پـه هر څه اړ ځوک لاس ته د دښمن وي
تـر دې پـورتـه پر دنيا نشته بل ګران رنځ

په دغه دوهم مثال کي د شعر د هر دوهم نيم بيتي په پای کي (رنځ) تکرار را غلئ دئ . (رنځ) د شعر رديف دئ او تـر رنځ نـه مخکي د (درمان ، حيوان ، اسمان ، شان ، ارمان او ګران) په کلمو کي (ان) د شعر قافيه ده .

۳– مثنوي :

مثنوي دغه لاندي خواص لري

- د مثنوي د بیتونو شمېر کېدای سي چي ډېر زیات وي.
- په مثنوي کي هر هر بیت ځانته جلا قافیه لرلای سي.
- په مثنوي کي کېدای سي چي دوه درې یا څلور بیتونه یو ډول قافیه و لري.
- د مثنوي د بیتونو د سپلابو شمېر باید په ټولو بیتو کي یو برابر وي.

د مثنوي مثال:

تـوتـي تـوتـي تـوتـي پر چکس ناست یې چتي
لـړ وکـړه څـو خبري غـمونـه مي کـړه لـري
تـوتـي ډوډۍ غـواړي یـوه هـګۍ غـواړي
زه مـالیـده ور کـوم ډېـره خـوږه ور کـوم
شپـېلۍ کـولي شي تـول خنـدولي شي

۴– آزاد شعر :

آزاد شعر هغه شعر دی چي نه قافیه پکښې سته، نه سپلاب لري او نه بیتونه بلکي د لنډو لنډو جملو په شان لیکل کیږي. ادب پوهان هم د شعر تعریف داسي کوي: شعر هغه کلام دی چي د لوستونکي او اورېدونکي احساسات را و پاروي. د دې تعریف له مخې نو آزاد شعر چي د نظم قوانین پکښې نـه شته هـم کـولای شي چي د اورېدونکو او لوستونکو احساسات را و پاروي لکه دغه لاندي آزاد شعر:

سارانۍ مينه

ما به ويل چي ما به نه مچوې
ما ته په غبړ کي ځای مه را کوه
زما سارانۍ سينه لا ميني ازميېلې نه ده
پکي د چا د ميني شمع لګېدلې نه ده
شونډي مي هم لا د ماشومو په څېر
د چا تودو شونډو ليدلي نه دي
زه پوهېدم که مي سينه کي يو ځل
د چا د ميني لمبه بله سوله
بيا مي اورونه د وژلو نه دي
بيا مي وعدې د ماتولو نه دي
خو ته هغسي نه وې
ته زما په شاني سارانۍ را لويه سوې نه وې
ستا بازاري ستا سودا ګري غبړې
يوازي زه او زما مينه لوبولي نه وو
معصومو سترګو دي وعدې د ميني ډيري کړي
نازکو شونډو دي زر ځلي په وفا لوړلي
ته به زما نه سې ، نه به زما مينه د ځان و بولې
خو زما په زړه کي لګېدلې شمع
د بلي ميني په اور نه سوځيږي

اوس چي مو د شعر څو مثالونه و پېژندل کولای شئ چي د نورو معلوماتو لپاره په خپله نور کتابونه و لولئ او د شعرونو نور ډولونه به هم زده کړئ.

د شعر اغېزه د انسانانو په ژوندانه کي:

د شعر د هغه تعریف له مخي چي وايي شعر هغه کلام (خبري) دي چي د لوستونکي یا اورېدونکي احساسات را پاروي. احساسات په دې معنی چي اورېدونکی یا لوستونکی به د شعر په اورېدلو یا لوستلو سره:

١ ـ د خوشالۍ احساس کوي
٢ ـ د خواشینۍ احساس کوي
٣ ـ په جنګ لاس پوري کوي
٤ ـ د میني یا عشق احساس به کوي
٥ ـ د یو څه په اړه به دلچسپي ښکاره کوي
٦ ـ د توهین یا تحقیر احساس به کوي
٧ ـ د ارامۍ او سولي احساس به کوي

د دغو ټولو احساساتو د پاره به دلته لاندي یو یو مثال راوړل سي:

١ ـ د خوشالۍ د پاره شعر:

د دغــو شعــرونو لوستل او یا اورېدل سړي ته د خوښۍ او خوشالۍ احساس پیدا کوي لکه په لاندي لنډۍ کي:

خط مي ليكه اشنا مي راغی
له خوشالیِ نه مي قلم په خندا شو نه

۲ـ هغه شعر چي انسان غمګينه کوي:

دلته به د جهاني صاحب د يوه شعر څو بيتونه راوړل شي:

د ژوندون وحشي موجونو
لـه اشنا مېني بــېل کړی
د زمـان يــاغي بــادونــو
بــل جــهان ته يم را وړی
را يـــاديږي مـــي جونګړه
را يـــاديږي يـــې خيالونه
هسي ليري را تـه ښکاري
لکه ورک ستـــرِي خوبونه

۳ ـ جنګي (حماسي) شعر:

دا ډول شعرونه د حماسي يا جنګي شعرونو په نامه بولي. تاسي ته معلومه ده چي زموږ ګران هيواد افغانستان د ډېر پخوا څخه دبيګانوو تر يرغلو لاندي راغلئ دئ. نو شاعرانو هم د دي د پاره چي د خپلو خلکو ازادي غوښتونکي احساسات را و پاروي حماسي شعرونه ويلي دي لکه:

ثـــو وا نـــه خـــلي لـــه غـــليمه انتقام
مرد نه خوب کړي نه خواړه خوري نه ارام

د دغو شعرونو د جملې ښخه دلته غواړم چي هغه لنډۍ چي ملالۍ پېغلي د میوند په جنګ کي د خپلو افغاني ورونو د احساساتو د را پارولو د پاره ویلي ده دلته راوړم. د دې پېغلي ږغ د دې د افغاني ورونو احساسات داسي را و پارول چي د انګرېز ښخه یې هغه بایللی جنګ و ګاټه لکه چي وایي:

که په میوند کي شهید نه سوې
خدای ږو لالیه بې ننګۍ ته دي ساتینه

او یا
خبـــري ډیـــري پـــه کار نه دي
زه فیصـــله د تـــوري خوله باندي کوم

۴ـ عشقي شعر:

خوږې شونـډې دي شکري نه دي څه دي
ښکلي غـــاښ دي مرغلري نه دي څه دي
چي تسخیر پـــه تورو سترګو کا د زړونو
سیاه چشمي ســهر ګـــري نه دي څه دي
چـي د زلفـو پـه ځنځیر یې زمری بند کړ
هـوسۍ ستـــرګي زورورې نـه دي څه دي

۵ـ دغه شعرونه یا نظمونه کوچنیان هلکان یا نجوني هم د لوبو په وخت کي د یوې مسبقې له پاره وایي.

۶ـ هغه شعر چي څوک په توهین یا خواشینی کیږي:

کله کله کوچنیان پــه کوڅــو او بــانــډو کي یــو بل ته د توهینولو لپاره ځیني سپکي کلمې د نظم په ډول وایي. په دغه لاندي لنډۍ کي یې هم یو مثال لوستلای شئ:

خدای دي تر دغه لا بدتر کړه
چي د کم اصله بوټي ګل دي بویاونه

۷ـ د ارامۍ یا سولي د احساس لپاره:
دلته بیا هم د جهاني صاحب د یوه اوږده شعر یو څو بیتونه را وړم:

ځوانــه دا څــوک یې چي مرمۍ اوروې
د خــپل نــیکه او د ابــا پــر کــلي
دي هــدیره کي دي خپلوان پــراته دي
څوک یې پرون څوک یې پخوا ویشتلي
پربــږده چــي بیا د شنه اسمان پر لمن
سپوږمــۍ تــه ستــوري امیلونه را وړي
بیــا د ادم ربــاب نغــمې ویښــې کړي
د مــیني خــوب تــه تــعبیرونه راوړي

د تمرینونو جوابونه :

۱ـ تمرین :

کلــــه سنـــدري وایــــو　کَـ ـ له ـ سن ـ دَ ـ ري ـ وا ـ یو
(۷ سپلابه)

خوشالـه ناست یو خندان　خو ـ شا ـ له ـ ناست ـ یو ـ خن ـ دان
(۷ سپلابه)

۲ـ تمرین :

غـــومبـــــر وهــه کوتري　غوم ـ بر ـ وَ ـ هه ـ کو ـ تَ ـ ري
(۷ سپلابه)

نـخـبـــرږه بــخـــتـــوري　نَ ـ خبـ ـ رږه ـ بخ ـ تَ ـ وَ ـ ري
(۷ سپلابه)

اوازدي خـــورږ لګـــیږي　ا ـ واز ـ دي ـ خورږ ـ لَ ـ ګیـ ـ ږي
(۷ سپلابه)

زړګی مي پرې بنه کیــږي　زړ ـ ګی ـ مي ـ پرې ـ بنه ـ کیـ ـ ږي
(۷ سپلابه)

لــږ تــاوه شـــه ګـــډیږه　لږ ـ تا ـ وه ـ شه ـ ګَ ـ ډېـ ـ ږه
(۷ سپلابه)

غـــومبـــــر وهــه تــاوېږه　غوم ـ بر ـ وَ ـ هه ـ تا ـ وي ـ ږه
(۷ سپلابه)

د دريم تمرين جواب:

د مـــرغانـــو د ويـنا دا مـــعلومـــيږي

د ـ مر ـ غا ـ نو ـ د ـ وي ـ نا ـ دا ـ مع ـ لو ـ مي ـ ږي
(۱۲ سپلابه)

چـي خبرو بـاندي ځوک نه سړی کيـږي

چي ـ خَ ـ بَ ـ رو ـ بان ـ دي ـ ځوک ـ نه ـ سَ ـ ړی ـ
کيـ ـ ږي (۱۲ سپلابه)

سړی نــه دئ چي يـې کار د سړو نه دئ

سَ ـ ړی ـ نه ـ دئ ـ چي ـ يې ـ کار ـ د ـ سَ ـ ړو ـ نه ـ
دئ (۱۲ سپلابه)

پـــه خبرو که هــر خومره ښه پو هيږي

په ـ خَ ـ بَ ـ رو ـ که ـ هر ـ خوم ـ ره ـ ښه ـ پو ـ هيـ ـ
ږي (۱۲سپلابه)

د څلورم تمرين جواب: د لاندي شعر قافيه د (دنيا، عقبا، تا، صفا، جفا، دوا او مدعا په کلمو کي چي د الف توری راغلی دی د شعر قافيه ده.

ښــه ده ښـــه ده دا دنـــيا	چـــي تـــوښه ده د عـــقبا
پـــه دنيا کښي بدي نشته	کـــه بـــدي نـــه وي له تا
دنيـــا بـــحر دئ بـهـيږي	ايـــنـي غـــونـدي صـــفا
وفـــادار لـــره وفـــا شوه	جفـــا کـــار لـــره جـــفا

لـه يـوه مـخه يې درد وي		او لـــه بــل مـــخه دوا
کار همه واړه موقـوف دئ		د ســـــړي پـــه مـدعا

د پنځم تمرين جواب:

توتې توتې په تورو را سې
چې پرهارونه دي ګنډم خوله در کومه

تو ـ تې ـ تو ـ تې ـ په ـ تو ـ رو ـ را ـ سې
چې ـ پر ـ ها ـ رو ـ نه ـ دي ـ ګن ـ ډم ـ خوله ـ در ـ ک ـ و ـ مه